

Helhetslesing i klassen

Grenlandskonferansen 2023

Verksted 2D Rom B 113

Balansert leseopplæring og tidlig innsats
på barnetrinnet - vedlegg

Vigdis Refsahl

Avkodingsutvikling og ulike elevbehov

LOGOGRAFISK AVKODING

Husker ord ved hjelp av ordets form, lengde eller bokstavrekker.

DELVIS FONOLOGISK OG KOMPENSATORISK AVKODING

Leser ord ved hjelp av noen bokstavlyder, kombinert med ordets omriss, bilder og sammenheng.

FULLSTENDIG OG KONTROLLERT FONOLOGISK AVKODING

Kontrollert avkoding ved hjelp av syntese av fonemer eller stavelser. Langsom lesing og gradvis økt kunnskap om ortografi/staving

ORTOGRAFISK AVKODING

Umiddelbar gjenkjenning av ord og mer fokus på setninger og innhold. På veien hit har de lært om ikke-lydrette ord og ulike stavemåter. Leseflyt og kontrollert lesetempo.

Gruppe 1

Språklig bevissthet
Bokstavkunnskap og forståelse
Lydrett skriving
Lydsammentrekning

Gruppe 2

Styrke fonologisk avkoding
Stavelseslesing

OrtoGRAFISK ordkunnskap
Sammensatte ord
Endelser og bøyninger

Automatisere ordavkoding
Setninger og leseflyt

Gruppe 3

Gode lesestrategier
Fortolkende og kritisk lesing

STRATEGISK TILPASSET LESING

Fokus og arbeidsmåter

Elevtilpasset lesestart og forebyggende tiltak

- Språkleker og tidlig skriving
- Funksjonell bokstavinnlæring og Lydrett skriving
- Lydsammentrekning med lærerstøtte

Helhetslesing i klassen og tidlig innsats

Fonologisk avkoding:

- Silhuetter og gitter med lydrette for å styrke sikker fonologisk avkoding
- Finne vokaler, klappe ordrytme og stavelseslesing for sikker avkoding av lange ord
- Puslehistorier med stavelser

Ortografisk avkoding

- «ordiord» oppgave for bevissthet mot meningsdeler i ord
- Analyse av ikke-lydrette ord, oppdagelse av eller søken etter ordgrupper/staveregler
- Arbeid med sammensatte ord og morfologisk bevissthet
- Arbeid med endelser, bøyninger, opprinnelser og avledning
- Lesing av tilpassede tekster for automatisering (repetert lesing)

Leseflyt

- Setningspuslespill og setningsanalyse
- Leseflyt og leseøvelser
- Lesestrategier

Helhetslesing i klassen

Fonologisk avkoding	Ortografisk avkoding	Leseflyt
Bokstavlyder, vokaler og og stavelser: 1) <i>Gitter og Silhuetter</i> 2) <i>Stavelser</i> 3) <i>Puslehistorie</i>	Sammensatte grafemer og ikke-lydrett ortografi: 4) <i>Analyseark</i> 5) <i>Ordfamilier og staveregler</i> 6) <i>Hentediktat</i>	Morfemer, syntaks og tekstbindinger: 7) <i>Sammensatte ord</i> 8) <i>Grammatikk</i> 9) <i>Setningspuslespill</i>
Helhetslesing som struktur og innramming		

Dette utvalget av oppgaver kan leses om i vedlegget og i oppgitte kilder, og kan suppleres med andre oppgaver og arbeidsmåter. Elevenes arbeidsmåter skal imidlertid bære preget av utforskende aktiviteter og oppdagende læring, mens lærerens måte å undervise på skal være best mulig understøttende og medierende. Mediering består av samhandling mellom lærer og elever, som endrer seg fra modellering og tett veiledning til gradvis mer selvstendig elevarbeider.

En tydelig struktur av arbeidet blir nødvendig, slik som *den lesemetodiske rammen* for Helhetslesing er. For læreren blir det viktig aller først å etablere rutiner og framgangsmåter for klasselesekurset, slik at oppmerksomheten og samtalene raskest mulig dreier seg om språklig detaljer og lese måter, mer enn hva som skal gjøres.

Helhetslesing som ramme er utviklet og forsket på av Jørgen Frøst, og beskrives på neste side. Opprinnelig en struktur for 90 minutter på et intensivt lesekurs, men her som en ukes ramme for klasselesekurs. For enkelthets skyld kan de tre læringsfasene kalles A-B-C.

Jørgen Frøst (2003) Prinsipper for god leseopplæring.

Helhetslesing som klasselesekurs

Helhet

Mandag

En tekst med relevant innhold (interesse eller fagtema), tilpasset lengde og vanskegrad (80 % mestringsnivå).
Deler av teksten kan tilpasses enkelte elever etter behov.

- *Tekst* Lærer leser og snakker om innholdet med elevene.
- *Samtale og forståelse* Elevene kan gjerne «prøvelese» teksten sammen to og to.
- *Øveord* Vanskelige ord er plukket ut til detaljarbeid på forhånd.
- *Øvesetninger* Læringsmål og fokus beskrives, enten dette handler om å lese riktig eller å oppnå bedre leseflyt og tempo.

B Oppgaver

Tir.-tors.

- *Fonologi* Elevene arbeider med *tildelte detaljoppgaver* slik det passer til elevenes lesenivå, mål og mulige utfordringer. Det vil være ting fra den første leseopplæringen som kan trenge å læres på nytt, repetisjon eller kun ekstra øvelse.
- *Ortografi* Lærer tar utgangspunkt i elevenes mestringsområder og nærmeste utviklingssone og gir støtte der det trengs, med vekt på forståelse, selvstendighet og automatisering.
- *Morfologi* Individuelle tilpasninger må gjøres mht. ordenes nivå, valg av detaljoppgaver og tilgjengelig hjelp og støtte.
- *Syntaks* Oppgaver og arbeidsmåter er beskrevet i *vedlegg 1*.

C Helhet

Fredag

- Sikker lesing Elevene leser nå hele teksten, eller de delene av teksten læreren har merket av for enkelte. Elevene kan også lese to og to og hjelpe hverandre, samtidig som lærer bør følge med på alle elevene, for å kontrollere læring og utvikling. Elever må her ofte påminnes om hvordan de skal lese og bruke ting de nettopp har lært.
- Flytende lesing Loggsamtale og positiv attribusjon, med utgangspunkt i samtalen i A fasen, der fokus og målsettinger ble snakket om. Gode prosesser vel så viktig som bedre prestasjoner.
- Logg

Vokaler og diftonger

a e i o u y æ ø å
ei øy ai au

Finn ord med diftonger i teksten og skriv dem inn:

Ei	øy	ai	au

Gitter

Finn ord i teksten med 2 stavelser og 7 bokstaver (eksempel)

	K	V	K	K	K	V	K	K	V	K	V
1.											
2.											
3.											
4.											
5.											
7.											

Vigdis Refsahl, (etter Frost,03)

Eksempel på Gitteroppgave:

Mamma Mø lærer å sykle

Jeg vil lære å sykle, sa Mamma Mø.

Kråka fløy opp og flakset og krakset.

Napp meg i fjæra, ropte han.

Du er ei ku, Mamma Mø – ei KU.

Kuer kan ikke sykle.

Riktig, sa Mamma Mø, det er derfor jeg vil lære å sykle.

Mamma Mø spør Lina om hjelp.

Lina sier det er vanskelig å lære å sykle.

Enstavelsesord:

K	K	K	V	K	K	K
	F	L	ØY			
	H	J	E	L	P	
	S	P	Ø	R		

Det som er viktig her er ikke nødvendigvis å få alle ordene inn, fordi det går ikke, men prosessen ved å prøve, som f.eks. med ordet vanskelig – det passer ikke inn, men blir undersøkt nøye i prosessen. Ordlengthe vil kunne økes med elevenes lesenivå

Tostavelsesord:

K	K	V	K	K	V	K	K
	S	Y	K	L	E		
F	L	A	K	S	E	T	
K	R	A	K	S	E	T	

Silhuetter

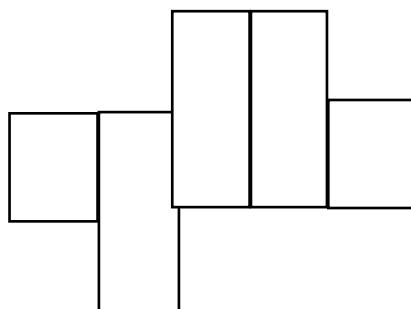
Lydanalyse og ordets helhet

1. Lag silhuetter av flere ord fra teksten.
2. Velg lydrette ord med passe lengde og med to eller tre konsonantforbindelser
3. Vis elevene 2,3 eller 4 silhuetter samtidig.
4. Les ett ord om gangen.
5. Be eleven å gjenta ordet, finne riktig silhuett og skrive det inn.
6. Alternativt lag en silhuett og la de finne ordet som passer inn -- det er mulig å variere *visuell utfylling* og *diktat*.

sykle ?

krakse ?

mamma?

Konsonantforbindelser

bj-, bl-, br-, dr-, fj-, fl-, fn-, fr-, gl-, gn-gr-, kn-, kr-, kv-, pl-, pr-, sl-, sm-, sn-, sp-, st-, sv-, tr-, vr-, skr-spr-, str-.

Stavelsesdeling av ord

1. Hver stavelse har en vokal eller diftong
2. Når det mellom to vokaler finnes en konsonant, skal denne stå sammen med den bakerste vokalen:

le-ke sta-ti-vet \Rightarrow sta-tiv-et

3. Når det er to konsonanter mellom to vokaler, deles de opp slik at vokalene "får hver sin konsonant" - ingen krangel:

flet-te len-ge \Rightarrow leng-e

4. Når det er flere enn to konsonanter mellom to vokaler, deles de slik at kun en konsonant står sammen med den første vokalen. Dette gjelder ofte komplekse ord og de må ofte bearbeides straks:

bes-kri-ve \Rightarrow be-skri-ve

5. Sammensatte ord må heller deles etter mening, og da må man se bort fra reglene:

le-kes-ta-ti-vet \Rightarrow le-ke-sta-tiv-et

Reglene tar ikke hensyn til morfemer, sammensatte ord eller sammensatte grafemer, men gir elevene anledning til å oppdage slike ting når oppdelingen blir rar. Det er imidlertid best å starte med de enkleste ordene og gi de slike utfordringer etter hvert.

Når elever skal dele ord i stavelser med streker på tvers (stre/ker), må de starte på første bokstav og følge leseretningen, slik at det kan videreføres som lesestrategi etterpå. Puslehistorien er fin måte å øve stavelsesanalyse og stavelsessyntese (lesing) på.

Puslehistorie

Mamma Mø lærer å dykke

Mamma Mø hoppet ut i vannet.

Det ble et kjempestort mageplask.

Kråka hoppet bakover.

Jeg ble våt, sa han.

Mamma Mø var så ivrig at hun ikke kunne
stå stille i vannet.

Framgangsmåte

1) Klipp opp en store teksten og lag fire kolonner

Først	i midten	ord	sist
mam- osv.....	-Ge -	ble	- rig -

2) Les så mye du kan huske i teksten, snu den opp ned og finn igjen stavelsene i ordene du huser - fortsett til hele teksten er tilbake

3) Les stavelseslappene - bruk pekefinger for å gjøre det nøye

4) Les den ordentlige teksten til den leses fint

Stavelseslappene som puslespill

Mam- -ma Mø hop- - pet

ut i van- -net.

Det ble et

Kjem- -pe- -stort- -ma- -ge- -plask.

Krå- -ka -hop- -pet- bak- -ov- -er.

Jeg ble våt, sa han.

Mam- -ma Mø var så iv- -rig at hun

ik- -ke kun- -ne stå stil- -le

i vannet.

Å utforske ortografi

Sammensatte grafemer:

- ng, - gn *(sang, sagn)*
- nk, - rt, - rn *(bank, ert, Arne)*
- sj-lyden som : skj-, sj-, sk-, -rs, sl-
(skje, sjelden, skinne, barske, slenge)
- kj-lyden som : kj-, k-, tj-.
(kjeller, kirke, tjern)

Ikke-lydrette skrivemåter

O-lyd skrives med U <i>(bukse)</i>	}	<i>Morfemord</i>
Æ-lyd skrives med E <i>(gjerne)</i>		<i>Opprinnelse</i>
Å-lyd skrives med O <i>(å love)</i>	}	
J – lyd skrives med GJ- HJ- <i>(gjetne, hjem)</i>		<i>Regelord</i>
K-lyd skrives med Q , X og C <i>(camp)</i>		
S-lyd skrives med C og Z <i>(celle, zenbuddisme)</i>		<i>Ord som bare må huskes</i>
V-lyd skrives med HV, F og W <i>(hvem)</i>		
Ord med stumme bokstaver H, D, G		

Arbeidsark

Lydrette ord	Ikke-lydrette ord	Hva er ikke-lydrett?
<i>var</i>	<i>hva</i>	<i>stum h</i>
<i>låvedør</i>	<i>å love</i>	<i>å – lyd som o</i>
<i>gått</i>	<i>godt</i>	<i>å-lyd og stum d</i>

Vigdis Refsahl, etter Otto Sørensen om staveutvikling, Danmark

Ordfamilier

Likheter	Regel eller forklaring
<i>Godt</i> <i>Flott (ikke flått som er et dyr)</i> <i>Slott (ikke slått som kommer av å slå)</i> <i>osv</i>	<i>Stum d kommer av god</i> <i>Kort å lyd skrives som o</i>

Hentediktat og vanlig diktat

Leseflyt

Morfologi

- Sammensatte ord
- Forstavelser og grunnstammer i ord
- Ordnes endelser og bøyningsformer
- Avledninger og opprinnelser

Ordklasser og setningsoverblikk

- Setningsoverblikk (Hovedsetning og bisetninger)
- Tegnsetting
- Ordklasser i en setning
- Syntaks
- Tekstbindinger og avsnitt
- Prosodi ved høytlesing

Grammatisk oppmerksomhet

Grammatisk oppmerksomhet under lesing styrker sikkerhet og leseflyt og forståelse. Dette er spesielt viktig å arbeide med for barn som ikke har norsk som morsmål og dermed ikke en grammatisk intuisjon som de andre – *hva høres rart ut? Hva sier vi?*

Morfologi

Mamma Mø vil ikke gå ut

Det blåste og var kaldt. Det var halvmørk selv om det var midt på dagen. Alle kuene var ute i havnehagen, bortsett fra Mamma Mø. Hun sto ved fjøsvinduet og så ut. Jeg vil heller være her inne, tenkte hun. Det er så godt og varmt her. Nå er det høst. Snart vil ingen kuer være ute mer.

Del opp hovedord og endelsene

Blåste _____

kuene _____

vinduet _____

hagen _____

Sett sammen delene og lag nye ord

havne

hagen

mørk

halv

fjøs

vinduet

Stavelser og grammatikk

Mamma Mø lærer å sykle

Sykkelen skramlet og skrumlet i ett kjøør. Sykkelklokka plinget.

Det knakte og brakte når Mamma Mø kjørte over greinene på

bakken. Det bomset og banget når hun kjørte på steiner. Når

hun kjørte gjennom busker kraslet det. Mamma Mø lærte

å sykle i havnehagen. Kråka fløy ved siden av.

Del ordene i stavelser

skrumlet _____ ---- _____

knakte _____ ---- _____

plinget _____ ---- _____

bomset _____ ---- _____

banget _____ ---- _____

Bøy ordene

<i>ei jente</i>	<i>jenta</i>	<i>flere jenter</i>	<i>alle jentene</i>
<i>en gutt</i>	<i>gutten</i>	<i>Flere gutter</i>	<i>alle guttene</i>
<i>et barn</i>	<i>barnet</i>	<i>flere barn</i>	<i>alle barna</i>
<i>Ei klokke</i>			
<i>En sykkel</i>			
<i>Ei grein</i>			
<i>En busk</i>			
<i>En hage</i>			
<i>Ei kråke</i>			

Tekstene er fra Mamma Mø av Jujja og Tomas Wieslander, kun som eksempler på hvordan ord kan tas ut fra tekster til detaljoppgaver. Kursdeltakere finner eller lager egne tekster fra elevenes tekster og kilder. Dette er kun kursmateriell for å vise eksempler.

Setningspuslespill

Ville dyr på besøk

Ole bodde i et hus på landet.

Ole likte naturfag på skolen, men mest av alt likte han å se ville dyr ute i naturen.

Av og til fikk de besøk av rev og rådyr.

Ole kunne stå i vinduet å se på dem.

Særlig reven var ivrig.

Den luktet at det var høner i hønehuset.

Klipp opp setningene i ord og la elevene lage forskjellige varianter uten at de forandrer meningen – alle ordene må brukes hver gang. La elevene legge merke til hvordan ordene hører sammen og danner setningsledd med mening: hvem, hva og hvor? Dette kombineres med undervisning i ordklasser og grammatikk og skal etterpå vises som god prosodi og leseflyt.

1) Ole bodde i et hus på landet

2) i et hus på landet bodde Ole

3) bodde Ole i et hus På landet?

1) Ole kunne stå i vinduet og se på ville dyr.

2) ville dyr kunne Ole stå og se på i vinduet

3) kunne Ole stå i vinduet og se på ville dyr?

Selvforsterkende og bevisst læring

1. Å oppleve fellesskap og deltakelse
2. Å få anledning til å oppdage nye ting selv
3. Å oppleve at man kan lære av «feil»
4. Å forstå hensikten med det som læres
5. Å lære å løse egne problemer
6. Å forstå hva egen innsats betyr for læring
7. Å sette det lærte inn i sammenheng
8. Å bruke det lærte flere steder
9. Å få arbeide og øve lenge nok

Læring forankret i skolens grunnsyn på læring,
elevmedvirkning og inkludering

Planlegging av klasselesekurs

1) Bestemt 4 - 5 timer i uka over en periode på 3 - 8 uker

- a) Timer i løpet av uka og hvilke fag som blir involvert
- b) Lærersamarbeid på tvers av klasser og fag

2) Valg av tekster og problemstillinger

- c) Relevante tekster og problemstillinger
- d) Tekstnivå og mulige tilpasninger for enkeltelever

3) Valg av lesefokus og læringsmål

- e) Sikker og nøyaktig lesing (Helhetslesing)
- f) Kritisk lesing og argumentasjon (WG)
- g) Balansert klasselesekurs der begge integreres

4) Forutsigbarhet

- h) Plan for uka
- i) Plan for timen
- j) Tidsrammer ved aktiviteter

- ✓ Organisering
- ✓ Trygghet
- ✓ Kvalitet

5) Elevdeltakelse og dialoger

- k) Tilpasninger
- l) Plasseringer i rommet
- m) Læringspartnere
- n) Dialoger mellom lærer og elever
- o) Dialoger elever imellom

- ✓ Bruk av språk om språk, tekster og lesing
- ✓ Progresjon
- ✓ Økt selvstendighet

6) Logg

- p) Samtale om arbeidsmåter og læring

Litteratur

Jørgen Frost (2003) prinsipper for god leseopplæring, Innføring i den første lese – og skriveopplæringen. Cappelen Akademiske forlag

Jørgen Frost (2020) merk Språket- skriv og lese, InforVEST forlag

Vigdis Refsahl (2021) Lesekurs i klassen, en håndbok for læreren, GanAschehoug

Godøy og Monsrud, Spesialpedagogisk leseopplæring, en veileder. www.statped.no

